

MOZAIKOK SZABÓ LŐRINC ARCKÉPÉHEZ

Szabó Lőrincet 1945. áprilisában ismertem meg. Akkoriban a Külügyminisztérium kulturális osztályán dolgoztam, mint francia referens, s kinn laktam a Pasaréten. Az ostrom azonban kivert lakásomból. Ideiglenesen egyik minisztériumi kollégám lakásán húzódtam meg, a szomszédos Volkmann utcában. Áprilisban valamilyen igazolásra volt szükségem, amelyet a háztömbparancsnoknak kellett kiállítania.

— Ki a háztömbparancsnok? — kérdeztem vendéglátóimat.

— Szabó Lőrincné, az író felesége — hangzott a válasz.

Igy indultam el, egy hirtelen felmelegedett áprilisi estén, a Volkmann utca 8. számú ház felé, amelynek első emeleti négyszobás lakásában a költő lakott. Szabó Lőrincet akkoriban már látásból ismertem. Ott voltam 1937-ben, a Kisfaludy társasági székfoglalóján s többször láttam őt, 1944. nyarán a hűvösvölgyi villamoson, magas alakjával, kissé hajlott hátával, hadnagyi egyenruhában, akatáskával a hóna alatt.

Becsöngettem. A kinyíló ajtó mögött egy buddhista szerzetes szigorú, szemüveges aszkéta-arca jelent meg: a költő nyitott ajtót. Bemutatkoztam és elmondottam jövetelem célját, ő barátságosan beinvitált és leültetett dolgozószobájában.

— Nagyklára itt van valahol a szomszédban, — mondta közvetlenül — de hamarosan előkerül; foglalj helyet és várd meg.

Tekintetem végigsiklott a szobán. A hosszúkás, nagy szobát valósággal kibélelték a könyvek; három falát, még az ajtó fölött is, könyvekkel és folyóiratokkal dúsan megrakott polcok borították. Az íróasztal mai helyén, a Volkmann utcára néző ablak előtt állott. A szoba legfőbb ékessége, Rippl-Rónai ragyogó arcképe, amely a fiatal, huszonhárom éves Szabó Lőrincet ábrázolja télikabátban, bohémes, homlokba hulló fürtökkel, az íróasztallal szemközti falon függött, könyvek közé ágyazva. Az íróasztalon könyvek és kéziratok s egyetlen fénykép: Babitsé. A könyvespolcokon apróbb tárgyak s néhány fénykép, az egyik Babitsot és Juhász Gyulát mutatja együtt, könyvet olvasva, a másik Carrière híres, álomszerűen szép Verlaine-portróját. Az íróasztal mögött, az ablak melletti falon babérkoszorú, az egyik könyvespolcon pedig Stefan George gipszbe öntött keze pihent.

Az első beszélgetés szavai már átszítáltak az agyamon, csak tartalmukat tudnám visszaadni. Ha jól emlékszem, Szabó Lőrinc rögtön, az első percekben elmondta, hogy egy szovjet százados, Temirkul Umetoli, a kirgiz költő mentette meg házát és könyvtárát a pusztulástól. Tőle kapta azt az orosznyelvű menlevelet is, amely kinn, a lakás ajtaján függ s amely „Szabó Lőrincet, a demokratikus költőt és családját” a Vörös Hadsereg pártfogásába ajánlja. A társalgás csakhamar feloldódott, s közös barátok és ismerősök után kutatva, az irodalom felé fordult. A költő elmondta, hogy még Pest ostroma alatt, a pincében kezdett el Puskin és Lermontov verseket fordítgatni a Bodenstedt-féle német fordítás segítségével, mert oroszul nem tud, s hogy ma is Puskin és Lermontov fordításokon dolgozik. Félóra múlva megjött a ház asszonya, s a kért igazolvány pillanatok alatt megszületett. Megköszöntem, fölálltam és menni készültem, a költő kikísért.

— Gyere el máskor is — mondta kedvesen és közvetlenül az előszobában, ne csak akkor, ha igazolványra van szükséged; bármikor, ha éppen erre jársz, akár ötletszerűen is.

A hívást komolyan vettem s nyolc-tíz nap múlva ismét becsöngettem. S

attól kezdve négy éven át, 1945. tavaszától 1949. őszéig, néhány rövidebb-hosszabb hűtlenséget nem számítva, ha nem is mindennapos, de — ha szabad így mondanom — mindenhetes vendége lettem a költő vendégszerető otthonának. Ezek a nehéz, küzdelmes esztendőök voltak Szabó Lőrinc legtermékenyebb éveit. Hosszú hónapokon át minden anyagi támogatás, minden biztos vagy állandó jövedelem nélkül, filléres gondok közt őrlődve dolgozott versein és fordításain, fölemészítve, fölégetve, eltékozolva s mégis újjáteremtve és megsokszorozva önmagát az írás emberfeletti győtrelmében és gyönyörűségében. Ezekből az évekből való, egy-két korábbi fordítás kivételével, az *Örök barátaink* második kötetének jóformán egész anyaga, a költő valamennyi Puskin, Lermontov és Tyutsev fordítása, az átdolgozott és tökéletessé csiszolt Shakespeare-szonettek nagy része, számos Burns, Goethe, Shelley, Poe, Browning, Verlaine, Francis Jammes, George és Yeats fordítás s annyi más vers, régi és modern költők, Ronsard és Rilke, Lafontaine és Walt Whitman. S ezekben az években született meg csodálatos lírai önéletrajza, a *Tücsökzene*. Ma már bevallhatom, hogy a költő minden emberi közvetlensége és barátsága ellenére is éveken át azzal az érzéssel léptem át dolgozószobája küszöbét, mintha a Költészet, a Poézis szentélyébe léptem volna s ott akaratlanul is egy titoknak, egy kinyilatkoztatásszerű látomásnak lennék részese és szemtanúja. Micsoda órák voltak azok ott, íróasztala előtt, szemben vele, néha egy fél délelőttön vagy fél délutánon keresztül, miközben ő új fordításából olvasott fel, szokása szerint lassan, kissé monoton hangon, sohasem deklamálva, egy-egy pillanatra fölfölemelve tekintetét a kéziratból s egy láthatatlan pontra szegezve, s ideges, szép és hosszú ujaival — szenvedélyes gyorsíró — néha gyorsírásjeleket rajzolva a levegőbe. Hány versét és hány fordítását hallottam így — százötvenet? kétszázat? — ma már nehezen tudnám megmondani. Egy ilyen délelőtti emléke különösen tisztán él bennem. A dolgozószoba nyitott ablakán át napfény és meleg áradt be, künn már a koranyár zümmögött és illatozott. Ezen a délelőttön vers vers után csendült föl, a költő kizárólag Puskin-fordításaiból olvasott. Egyik — az *Almatlan éj* — egészen elbűvölt varázsos hangszerelésével, nem tudtam betelni vele, megkértem, olvassa el mégegyszer. Mosolygott s készségesen elolvasta másodszer is, láthatóan örülve a sikernek.

Hallottam — a rádióban — az öregedő Babiszot is verseket olvasni: beteg torokkal, ziháló tüdővel s különös, éneklő hanglejtéssel mondta a *Jónás könyve* zord, biblikus profecíáit. S hallottam Kosztolányit is, többször is, először gimnazista koromban, a harmincas évek elején, a szegedi városháza dísztermének karzatjáról; s ma is hallom, amint raccsolva, zengzetes r-eit görgetve, átszellemlült pátosszal szavalja a *Zászló*, az *Életra-halálra* s az *Ilona* sejtelmesen fuvolázó sorait. De ez most egészen más volt. Mintha ő, Szabó Lőrinc teljesen eltűnt volna a szöveg mögött, úgy mondta, szinte személytelenül, alázatosan és egyszerűen a verseket s felejthetetlen, lassú és monoton hanghordozásával is mindig a szöveg belső, értelmi szépségét emelve ki, azt a metrikánál is lényegesebb belső zenét, amely szárnyaira veszi és megzendíti a verssorokat. Felolvasásán ott remegett még az írás perceinek friss, meleg párázata. Amíg a verseket olvasta, minden idegszálával a szöveghez tapadt, együtt nőtt, együtt élt és lélegzett vele s olyan mélyen átélte azt, hogy nem egyszer könnyezett vagy sírva fakadt. Emlékszem, így volt ez, amikor George *Zwiegespräch im Schilf* — Párbeszéd a nádasban — című versének frissen készült fordítását olvasta fel felesége és leánya előtt.

Délszender után, amikor legszebb dalaim sikerülnek s zizgő levelek aranyán gyorsan csavarul a folyondár s karikázva a bokrokat ily remegő ragyogás szövi egybe, mért buksz föl elém örömömre leselgve ma is a habokból?

— kezdte olvasni a verset s hangja már az első soroknál váratlanul elcsuklott.

— Hogy lehet valami ilyen emberfelettien szép, mint ez a George-vers? — kérdezte, s aztán, pillanatnyi szünet után, ismét előlről kezdte s elolvasta az egészset.

Egy-egy nyelvi telitalálatának úgy tudott örülni, mint egy gyermek. Emlékszem, hogy ismételte egyetlen Elisabeth Barrett — Browning-fordításának, a *Hov do I love thee* — a Hogy szeretlek? — kezdetű szonettnek egyik sorát: „Szeretlek a köznap szükséglete fokáig...” — Ez jó — mondta — éppen azért, mert köznap, mert tárgyias, mert realista... S emlékszem, mennyire szerette s milyen belső elégtétellel mondogatta a *Tücsökzene s A huszonhatodik év* néhány nagy versét is, a *Tücsökzenéből* a *Ketten a strandon* címűt, melyet főleg csodálatos, furcsa versindító képéért szeretett:

Mikor Hal-Ősöm kimászott a part
láz-mocsarába é járni akart —

vagy *A huszonhatodik év* 98., 104., és 117. szonettjét, különösen az *Omló szirt-ről* című 104. szonett gyönyörű sorait:

szírtemről (omló szirt! haláloed éve!)
érzékeink és tudatunk cseréje
szüntén, csak nézek az örök időbe
s elnémít látni, hogy a végtelen
zajlásban minden, ami volt, milyen
tökéletesen jelentéktelen.

Felolvasása közben, két vers között, szívesen beszélt műfordítói elveiről is.

— Hajszálpontosnak kell lennem, — mondta egyszer — a fényt pontosan annyi fénnel, a tejszerű homályt annyi tejszerű homállal kell fordítanom, amennyi az eredeti versben van.

S nemcsak az irodalom nagy kérdéseiben, az apró dolgokban is végtelenül, pontos, körültekintő, sőt aggályos volt. Hogy tudott, mennyire szívből és őszintén tudott bosszankodni minden kis sajtóhibán, egy-egy felesleges vesszőn, vagy ékezetten is, ami egyik-másik könyvébe roppant gondossága ellenére is becsúszott. Az ilyen dolgokban nem ismert tréfát vagy könyörületet. Minden könyvből, amellyel megajándékozott, előttem gyomlálta ki, gondosan és lelkiismeretesen a sajtóhibákat. Fejből tudta, oldalszám és sorszám szerint, hogy a nyomda hol vétkezett.

Amikor az *Örök barátaink* második kötete napvilágot látott, figyelmeztettem, hogy a kötetben egy olyan Keats-szonett is szerepel — *Ha rádöbbenek, hogy meghalhatok* — amely már az *Örök barátaink* első kötetében is megjelent.

— Az nem lehet — hördült fel, méltatlankodva és haragosan, s már futott is a könyvtárszékényhez, hogy megcáfolja a képtelen vádat.

De nem tévedtem: a Keats-szonett ott volt, valóban benne volt az *Örök barátaink* mindkét kötetében, az elsőben és a másodikban is, megbontva az ő „szerkesztési elveit”. A költő kétségbeesetten roskadt karosszékebe.

— Mondhatom, kellemes vendég vagy — csipkelődött — kedves dolgokat mondogatsz.

De éreztem, hogy ugyanakkor hálás is a figyelmeztetésemért.

***

Ezermester volt, az anyag megszállottja, szerelmese. Nemcsak a vers titkaihoz értett mindenki másnál jobban, hanem a házkörüli munka minden apró

csínjához-bínjához is. Láttam őt tüzelőt készíteni, fát aprítani a pincében, elromlott villanycsengőt javítani, kályhacsöveket reparálni. S milyen szakszerűséggel és szenvedéllyel végezte ezt a mindennapi aprómunkát, micsoda gond-
dal és körültekintéssel, milyen féltő szeretettel hajolt a lenézett anyag titkai fölé ez a nagy lélek, mintha szavak nélkül is csak arra akart volna tanítani, hogy egy jó tűzrakáshoz éppen annyi műgond és szeretet kell, mint egy jó vers megírásához. Emlékszem, milyen boldog, szinte gyermeketeg büszkeséggel mutogatta éveken át vendégeinek színésznőlánya, Gáborjáni Klára szobájában a megjavított üvegablakot, amelyet ő illesztett és ragasztott össze számtalan kisebb-nagyobb darabból. Különösen az üveg tiszta és áttetsző csillogását szerette. Egy vacsorára is emlékszem: az asztalon üvegcsészék, üvegtányérok, üvegtálak, s ő kedvesen magyarázza vendégeinek az üveg porcelánnál is nemesebb és átszellemültebb szépségét...

***

Gyökerei Debrecenig nyúltak vissza, bihari és tiszántúli református papok ivadéka volt ő, kételyeiben és hitetlenségében is hú fia „a kálvinista Rómának”.

Egyszer a fürdőkádból ugrasztottam ki váratlan látogatásommal. Egyedül volt otthon, néhány törülközőt csavart maga köré s már jött is ajtót nyitni. Beinvitált a fürdőszobába, széket hozott, azt háttal a fürdőkádnak állította. — Ne nézz rám, mert szégyellem magam — és leültetett. Ő meg visszabújt a meleg vízbe.

— Szoktál énekelni fürdés közben? — szegezte mellemnek, pontosabban hátamnak a váratlan kérdést, miközben folytatta a tisztálkodást.

S aztán válaszom után:

— En mindig a kádban borotválkozom, s közben protestáns zsoltárokat éneklek.

Később, hónapok múlva, amikor a *Tücsökzene* megjelent, a kötetet lapozgatva megtaláltam azt a „tücsköt” is, amely reggeleinek ezt a visszatérő pillanatát éneкли meg.

Féltékenyen számontartott minden színt, minden értéket, amit Debrecen adott az országnak.

— Láttad már Medgyessy kiállítását? — kérdezte egyszer, váratlanul. — Okvetlenül nézd meg. A legnagyobb élő magyar szobrász.

***

Szegénységében is bőkezű volt, gesztusaiban elegáns és nagyvonalú.

1948. nyarán néhány napot töltöttem Törökországban. Hazajövet száz darab török cigarettával kedveskedtem a költőnek, aki akkoriban még nagy dohányos volt.

— Kávét nem hoztál? — kérdezte komoly arccal, tréfálkozva és ugratva engem. — Hozhattál volna legalább egy kiló kávét is. Várj, most én adok neked valamit.

S azzal a könyvtárszekrényhez lépett, amelynek alsó polcáról hatalmas kéziratköteget emelt ki. Néhány pillanatig lapozott benne, azután átnyújtott egy papírlapot. Elolvastam. Babits kézírása volt, a híres Baudelaire-szonett, a *Guignon* jóismert magyar fordítása: „Ily célnak vinni terheit Sisiphus bátorsága kéne...”; a kézirat hátlapján a következő feljegyzés ugyancsak Babits kézírásával: „Magyar nyelven e regény az első Meredith kötet.” Alatta Tóth Árpád ceruzarajza: egy rejtélyesen mosolygó Buddha-fej.

A Babits-kéziratot, amelyet száz török cigarettáért kaptam tőle, legdrágább emlékeim között őrzöm.